

چیریزاده از تاریخ

کتابخانه ملی ایران
کتابخانه مجلس شورای اسلامی
کتابخانه آیت الله العظمی بروجردی

علی قلی پور
در میان منابعی که به شرح، توصیفه، تحلیل و تخریف تاریخ انقلاب مشروطه می‌پردازد، تز دکتری خسرو شاکری کامل‌ترین کتاب برای شناخت نقش و تأثیر سوسیال دموکراسی در انقلاب مشروطه و حیات این جریان در سال‌های پس از آن است. مجلدات مهدی این پژوهش که هنوز منتشر نشده‌اند، بنا به وعده محقق قرار است که دربرگیرنده جنبش انقلابی شمال ایران، حزب توده و حیات چپ از احیای آن در دوران اصلاحات رضاخانی تا سقوط آن در دهه ۱۳۶۰ باشد.

کتاب خسرو شاکری (زند) تلاش مستندی برای تظهِیر تاریخ آشفته سوسیال دموکراسی ایران و تکریم سوسیال دموکرات‌هایی است که در تاریخ‌نگاری داخلی و خارجی نادیده مانده‌اند. بخش عمده‌ای از تاریخ‌نگاری شوروی (سابق) پس از انقلاب مشروطه در پی اثبات این امر است که پلشویک‌ها از آغاز چیرخوانده جنبش چپ در ایران بودند. این مهم‌ترین دلیل است که شاکری برای ندیده ماندن سوسیال دموکرات‌های راستین قلمه کرده و در جای جای کتاب با ارفقه اسناد و مدارک بسیار تحلیل تاریخی دیگری ارائه می‌دهد که در آن ریشه‌های سوسیال دموکراسی در خارج از ایران هستند، اما پلشویک‌ها سهمی در آن ندارند. دلیل دیگر این نادیده ماندن در کمبود آگاهی نزد سوسیال دموکرات‌های متقدم است که به تاریخ و حفظ اسناد اهمیت ندادند، اما تلاش شاکری چنان که خود می‌گوید طی بیست سال

پیشینه‌های اقتصادی-اجتماعی جنبش مشروطیت و انکشاف سوسیال دموکراسی در آن عهد خسرو شاکری اختران ۱۳۸۴

مطالعه منابع روسی، گرجی، ارمنی، ترکی و... پس از گذشت یک قرن از انقلاب مشروطه دست کم تا حدودی از بروز نتایج خسران‌زهر حفظ نشدن اسناد و بی‌توجهی به آن جلوگیری کرده است.

نکته دیگر که در این کتاب اشاراتی کوتاه به آن شده ترفند «تقیه» بوده که به لشکرک در تاریخ حیات سیاسی تخریبان سیاسی تفکر اسلامی و تاریخ احزاب سوسیال دموکرات نمود دارد. شاکری در ابتدای کتاب خود وعده می‌دهد که بعداً در همین پژوهش خواهیم دید، تقیه در رفتار سیاسی چینی‌های ایران مسهم زیادی داشته است. (ص ۶۰) شاکری به عنوان یک تاریخ‌شناس که اکنون بیرون از ایران بر تخت بیمارستان خوابیده از سستی بودن فعالیت‌های احزاب سوسیال دموکرات انتقاد می‌کند و با اسناد خود به تحلیل اشتباه آن‌ها می‌پردازد. او به عنوان کسی که به پنهان خود از پنهان کردن عقیدتش ایبایی ندارد، هر گاه که خواسته از کتابخانه و از لایه‌های اسناد بیرون بیاید و علم خود را بر عمل مبتنی کند، جز مقالات بی‌اساس درباره وضعیت کنونی ایران نوشته است. برای پژوهشگری چون شاکری، که توانایی بسیاری در تطبیق و مطالعه اسناد دارد همان بهتر که «تقیه» کند، چون از مقالات او چنین برمی‌آید که کمترین شناختی نسبت به ایران امروز ندارد. وقتی که از او خواستند در تود و هفتمین سالگرد انقلاب مشروطه برای لوموند مقاله بنویسد، شاکری که فرستگها از گرد فاصله داشت، مطلبی درباره ایران کنونی برای این روزنامه نوشت که به قول خودش «سر دیرین روزنامه آن را خوشایند «طبع» خویش نیافتند» این نشان از درایت سر دیرین لوموند بود، چون آن نوشته خوشایند طبع هیچ ایرانی نبود (البته ترجمه آن در یک روزنامه چپ ایتالیایی به چاپ رسید) این کتاب به رغم ارفقه اسناد و پاکسازی تاریخ سوسیال دموکراسی از تحریفات تاریخ‌نگاران شوروی که در نوع خود کاری مترک است، در بارهای مباحث چنان در طرح موضوع و تحلیل از در انحراف می‌آید که هر خواننده‌ای عطای پاکیزگی تاریخ تحلیلی او را به لغزش می‌بخشد.

به عنوان نمونه شاکری تعداد قدرت مطلقه پادشاهی در تاریخ ایران را در عدم وجود موانع نظری برای دستیابی شخص به قدرت مطلقه می‌داند و می‌نویسد: «جمله‌هایی فرد فرد ایرانیان که از واقعیت و اسطوره‌های تاریخ ایران باور شده، رشد می‌کند و چنان لیمان نامحدودی می‌یابد که پویایی تاریخ نه مبارزه طبقاتی

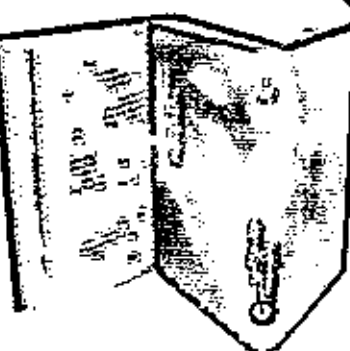
که نقش فرد به پیش می‌راند و ویژگی دوم فقدان یا ضعف شدید مبارزه طبقاتی است که جامعه را از پویایی سازنده باز می‌دارد. در نتیجه محور مبارزه طبقاتی‌های شخصی است» (ص ۵۴).

تاریخ سوسیال دموکراسی در این کتاب که اصل موضوع است از فصل پنجم به بعد بررسی می‌شود و در فصول پیشین به موضوعات مهمی که برای این تاریخ اهمیت دارد، پرداخته شده است. استعمار، فروپاشی نظام سنتی اقتصاد ایران، وضعیت اسفبار تجار، مهاجرت تجار به قفقاز و نزدیک شدن مهاجران به جامعه‌های به لحاظ آگاهی سیاسی برتر است. زمینه‌هایی هستند که بر رسیدن آن برای پستر شکل‌گیری سوسیال دموکراسی و انقلاب مشروطه در ایران اهمیت دارد. پس از این مقدمات تاریخ سوسیال دموکراسی در خلال حیات سیاسی ۱- فرقه اجتماع‌گرا، علم‌گرا، مجاهد ۲- گروه سوسیال دموکرات‌های ارمنی در گیلان و تبریز ۳- حزب دموکرات ایران آمده که باید گفت این سه فصل بهترین منبع برای مطالعه فصول این کتاب هستند که با رجوع مداوم به اسناد و منابع معتبر خواننده را با تاریخ دقیق سوسیال دموکراسی آشنا می‌کند و بر این نکته تأکید می‌کند «مقصود من صرفاً این است که

به این گفته پلشویکی که هدف نفر تشکیزش کمک به منافع شوروی در ایران بود پایان دهم. من مطمئنم که مارکسیسم روسی تأثیر بزرگ‌ارنده بر سوسیال دموکراسی و بعداً کمونیسم در تاریخ ایران گذاشته» (ص ۲۱۰).

خسرو شاکری پس از بیست سال مطالعه منابع پیش‌نویس این تحقیق را در ۱۳۶۹ به پایان رساند و از سال ۱۳۷۲ تا ۱۳۷۹ برای چاپ آن وقت صرف کرد تا این که سرانجام با فواصل زمانی در چهار کشور منتشر شد.

این کتاب ابتدا سوی انتشارات کرزن در انگلستان منتشر شد و پس از آن انتشارات دانشگاه واشنگتن و هم‌زمان با عقد قرارداد با ناشران ایرانی از سوی انتشارات دانشگاه بریتیش کلمبیایا و ونگور کانادا منتشر شد. اما آنچه که در ایران ترجمه شده، به گزارش سایت انتشارات ققنوس ترجمه مهدی حقیقت‌خواه (مهدی پرتوی) بود. خسرو شاکری که خود فرصت ترجمه کتاب را نداشته، انتخاب مترجم را به ناشر (ققنوس) سپرد. با این که اعتقاد داشت که تنها ترجمه پرویز نائل خاخری و احمد شاملو را می‌پذیرد، اما به هر حال می‌فهمید که این فضلا در قید حیات نیستند. پس ترجمه مهدی حقیقت‌خواه هم مورد قبول شاکری قرار نگرفت. متن ترجمه شده به خسرو شاکری بازگردانده شد و خسرو شاکری با اصلاح برخی از اصطلاحات کتاب و تأکید بر سرفصل‌هایی که داشته بدون این که به مترجم کتاب توجیهی داشته باشد، کتاب را به انتشارات اختران سپرد البته سواس خسرو شاکری در ترجمه کتاب و تأکید او بر ترجمه دقیق که تنها از عهده نائل خاخری و شاملو بر می‌آید نشان از سواس محقق است که در همین کتاب به منابع بسیاری ارجاع می‌دهد که در آن به دلیل ترجمه‌های قطعی از وقایع تاریخی بدفهمی‌هایی ایجاد شده است. یکی از نمونه‌هایی که در کتاب به آن اشاره شده باره تاریخ نخستین اتحادیه کارگری در ایران است. در کتاب «تاریخ مختصر نهضت سندیکیایی ایران» که در سال ۱۳۲۰ منتشر شد، صفت کوچک رها باسم خاص اشتباه گرفته‌اند و هنگام اشاره به چاپخانه نوشتند «کارگران چاپخانه‌های کوچک» نقد متین سندیکیا را به وجود آوردند. خسرو شاکری که به منابع و اسناد بسیار دسترسی دارد و همه آن‌ها را با وسواس بررسی کرده برای جلوگیری از این گونه خطاهای ادر اقدامی قابل ملاحظه متن ترجمه را اصلاح کرده و نام مترجم را حذف کرده است. تا تاریخ سوسیال دموکراسی او بهداشتی ستاند و این وسواس انحرافی آمیز حقوق معنوی مترجمی را به سود تاریخ سوسیال دموکراسی دقیق نادیده گرفته است. تاریخ که حتی با تقیه هم سرسبز مبارزه با جمله‌هایی شخصی و استعمال در دوران انحطاط اقتصادی، سیاسی و اخلاقی ایران است.

بعد از موعد مقرر
از سال‌ها پیش دکتر عباس
میلائی، خیر ترجمه کتابی درباره
مارکسیسم را نداده بود و البته از
چاپ کتاب خیر می‌بود و در
آخرین بار دو سال پیش و وقت
نمایشگاه، زمزمه انتشار کتاب

کذا پیچید و بعد ناشر، نشر آگه، خبر داد که کتاب به نمایشگاه نمی‌رسد و درست موقمی که همه از خیر خواندن اثری مارکسیستی ترجمه ستاننده یک تکنوکرات راست به نام عباس هویدا، و مولف نه چندان چپ هتجدد و تجدیدستیزی در ایران» گذشته بودند، کتاب یکبار در واپسین روزهای سال ۸۴ روی پیشخوان کتابفروشی‌ها ظاهر شد: «جریان‌های اصلی در مارکسیسم» نوشته لشک کولاکوفسکی، روشنفکری لهستانی که ظاهراً به خاطر عقاید تجدیدنظر طلبانه او، آخر دهه هفتاد از دانشگاه وروشو برکنار می‌شود و بعد به دانشگاه آکسفورد انگلستان کوچ می‌کند. کتاب حاصل همین سال‌هاست، دو جلد است و بی‌هیچ مقدمه‌ای از مترجم، پکراست به سراغ پیشگفتار مولف می‌رود در صورتی که خوب اگر نگاه کنیم، همه بیشتر منتظر مقدمه عباس میلائی بودند و حرف‌هایی که در باره تحول خودش، مارکسیسم و احیای هر چیز دیگری می‌زد تا خود کتاب.

یاری، مولف هدفش از این تألیف را فراهم آوردن کنایه‌ها برای شناخت هر چه دقیق‌تر شاخه‌های مارکسیسم و مسیر تطور آن، اعلام می‌کند. خود او معترف است که گرچه کوشیده نگامی بی‌طرف داشته باشد، اما به هر حال در میان شارحان مارکسیسم بیشتر تحت تأثیر گنورک بوکاج بوده است.

«جریان‌های اصلی در مارکسیسم» علاوه بر مترجمی مشهور و ویراستاری و-وکار و پیگیر در ترجمه آثار مارکسیستی به زبان فارسی دارد، حسن مرتضوی، خردخانه در شمارهای مهدی، مفصل این کتاب را نقد خواهد کرد.